

„Време нема никакве засеке, не чује се никаква грмљавина нити јека труба на почетку новог месеца или године, па чак и на почетку новог века само ми људи пуцамо и звонимо у звона“.

(Томас Ман, „Чаробни брег“)

Никола Самарџић, професор Филозофског факултета у Београду и припадник средње генерације српских историчара, могао би се означити као контроверзна и антитетична личност. Његово стручно и политичко ангажовање, хваљено је и кућено у нашој јавности. У једном критичком тексту, Драгомир Анђелковић подсећа на то да је на почетку своје каријере Н. Самарџић уживао реноме „великог Србина“. ¹ Заиста, као син академика Радована Самарџића, био је он готово предиспониран да се интелектуално афирмише у националном корпусу српске културе, где је његов отац заузимао једно од почасних места. Напоре с таквом оценом, Анђелковић примећује да се, као историчар, Н. Самарџић бавио интересантним темама, али са једним натегнутим стилем, што га учвршћује у уверењу да он није наследио очев таленат за писање.

„Но, док је Радован Самарџић био жив, Никола је ипак могао да се нада некаквој каријери и да очекује да ће универзитетско окружење уважити његове велике амбиције, могуће је и да се надао да ће постићи чланство у Академији наука. Можда је, због те амбиције и желео да се докаже, па је и давао 'прекомерног одушка' свом српству. Све је чинио како би у немирним и ратним временима био опажен као полетни и немилосрдни 'интелектуални ратник', на 'правој страни' своје нације“ – констатује Анђелковић.

Постепену Самарџићеву трансформацију и „личну транзицију“, Анђелковић представља као „конвертитство“, при чему је Н. Самарџић од горљивог националисте еволуирао у горљивог интернационалисту. У основи оваквог преокрета, налазила се, према Анђелковићевом суду, фрустрација изазвана неоствареним амбицијама, односно

повређени его који је довео до тога да Н. Самарџић више није био ни умерени националиста. Да је сличних случајева било у нашој прошлости, Анђелковић сликовито показује примерима Секуле Дрљевића и Јеврема Брковића, који су, такође, одступили од својих првобитних националних ставова и прешли на антиподне политичке позиције и идејна начела.

Милослав Самарџић, главни уредник листа „Погледи“ – првог опозиционог гласила у Србији, доживљава Н. Самарџића као особу „бриљантног ума и сјајних аналитичких способности“ и писца каквог би пожелео сваки часопис. [2](#) Из садашње перспективе, М. Самарџићу смета некадашња оштрина његовог презимењака и нешто емотивније излагање у односу на остале ауторе „Погледа“. Ипак, он сматра да су текстови Н. Самарџића из '90-их година и сада актуелни и да би их све требало поново публиковати. Због тога је, у свом тексту за НИН, цитатирао неколико прилога Н. Самарџића, из којих се види да је под српским територијама он подразумевао све оно што и сам данас осуђује као концепт Велике Србије, да је на Косово и Метохију гледао као на подручје „под страном и непријатељском окупацијом“, да је ЕЗ расистички оптуживао да је отворила своје границе „полудивљим Азијатима и Африканцима“, као и да је Србима због смишљених погрома над њима препоручивао прекорачивање поступака најнужније одбране. Но, иако је М. Самарџић у праву кад пише да су анализе Н. Самарџића озбиљније од чланака неких других аутора – Биљане Србљановић, Верана Матића, Ђорђа Милосављевића – који ће се такође преобратити, наш је утисак да оне, по свом квалитету и замаху, далеко заостају за оним што су писали Драгош Калајић или Петар Павловић, независно од тога да ли ми подржавамо тезе које су ови врсни аналитичари заступали и протезирали. Штавише, усудићемо се да и ово кажемо: на том плану је Н. Самарџић пре био епигон него оригинални истраживач, што га је и одвукло у острашћеност којом је скретао пажњу на себе.

Данас, међутим, за Н. Самарџића је сарадња у једном националном листу нешто чега се он стиди и јавно одриче. У разговору за сарајевски недељник „Дани“, вођеном почетком ове године, који је и био повод за присећање главног уредника „Погледа“, Н. Самарџић објашњава своје појављивање у том листу помрачењем свести, правдајући се да је то била општа појава у Србији. [3](#) Поред тог апсурдног самопорицања, још један део његовог обимног интервјуа је посебно занимљив, јер се фигуративно може тумачити и као „оцеубиство“.

„Политичких идеја свог оца сам се одрекао док је још био жив. Мој отац је сматрао да немам права да делим његово политичко мишљење и на тај начин од себе правим његовог клона. Да га у том смислу нисам послушао, сигуран сам да би се он одрекао мене. Не смета ми када се отимамо и својатамо личности које су у историји, култури, науци или политици ове земље биле важне. Хоћу да кажем да немам ништа против када

Пише: Добрица Гајић
уторак, 18 новембар 2008 20:45

моји политички противници својатају идеје мог оца, иако бих више волео да читају оно што је он писао док је рационално разматрао прошлост, садашњост и будућност, него оно о чему је говорио када је потпао у стање које је било у вези са болешћу од које је умро. Биле су то две различите личности, мени подједнако блиске и ја на то имам право“, рекао је Н. Самарџић одговарајући на питање да ли се одрекао свог оца.

Иначе, напоредо с професуром, Н. Самарџић се доскора врло активно бавио и политиком. Био је један од водећих функционера Либерално демократске партије, али је странку, како је сам истакао, напустио због разочараности њеним изборним резултатом, мада Весна Пешић тврди да је то учинио зато што је ЛДП одлучио да он не постане посланик. [4](#) Шта је посреди и због чега је овај човек „ренесансне учености“, коју му је његов колега Чедомир Антић приписао у једном „Двоуглу“ Б92, одлучио да изађе из странке Чедомира Јовановића, тешко је рећи. На трагу онога што је Д. Анђелковић написао о великом егу и неоствареној амбицији, можда је оцена Весне Пешић ближа истини од разлога које је изложио сам Н. Самарџић.

Усмерена на провокативне политичке наступе Н. Самарџића, ни стручна, ни шира јавност није обратила довољно пажње на појављивање његове књиге „Други двадесети век“. Мада њен аутор у предговору то нигде не спомиње, делови ове књиге кружили су као скрипта на Академији за дипломатију и безбедност, где је Н. Самарџић држао предавања из Историје међународних односа, док је власник ове установе био Орхан Драгаш. Објављена студија садржи следеће делове: „Приступ“, „Светска политика“, „Запад“, „Исток“, „Далеки исток“ и „Постколонијални“ и „Трећи свет“. Сваки од њих састоји се од више поглавља, док се на крају књиге налази опширна хронологија, библиографија и регистар. „Други двадесети век“, према нашем мишљењу, нуди једну софистицирану систематизацију најважнијих догађаја после Другог светског рата, проблематизујући тему хладног рата као централну тачку око које се одвијала послератна конфронтација САД и СССР, рефлектујући се готово на све делове планете. Н. Самарџић је, неспорно, користио огромну литературу за конципирање и писање свог рада, највећим делом иностраног порекла. Без великих цитата и фуснота, „Други двадесети век“ је, у принципу, парафраза коришћених извора, што се види по усвојеној терминологији, па чак и по самој конструкцији ауторове реченице. Она је често кратка, с модерним стилем и концизним излагањем. Међутим, сенку на књигу баца мноштво словних грешака, понегде и незавршене и нејасне реченице. На неким местима су се, чак, поновиле идентичне реченице, па би то у новом издању требало елиминисати.

Објашњавајући наслов књиге, Н. Самарџић у „Приступу“ пише да је „први XX век“ покрио раздобље од Друге индустријске револуције (1865) до краја Другог светског рата. Такође, подсећа на периодизацију коју је дао британски историчар Ерик Хобсбаум, по коме је „дуги XIX век“ трајао од 1789. до 1914. године, када је наступио „кратки XX век“

Пише: Добрица Гајић
уторак, 18 новембар 2008 20:45

који он везује за временски распон 1914-1991. Заправо, Хобсбаум је ретроспективно дошао до закључка да године од избијања Првог светског рата до колапса СССР представљају „кохерентан историјски период“, па уобичајени почетак и крај века у његовој подели нема неку примарну функцију. [5](#) Без обзира на констатацију о „првом XX веку“, Н. Самарџић, уствари, представља у својој књизи другу половину онога што бисмо назвали календарским XX веком. Дајући основне карактеристике доба после Другог светског рата, прожетог демократизацијом, економском и политичком глобализацијом, он истиче да је такво преиспитивање новије прошлости одавно намеравао да изведе, као и да је лични приступ – до кога му је, како наводи, посебно стало – прикрио чињеницама и туђим тумачењима, чија поузданост га је и навела на такав поступак. Највећу вредност своје књиге, пак, Н. Самарџић жели да види у способности да задре у суштину појава, што је настојао да преузме од оца који је у том смислу, као што сам каже, био непогрешив. Управо због тога, покушаћемо у грубим цртама да укажемо на то где је то задирање успешно изведено, а где и зашто није испунило основне захтеве историјске струке.

Почетак хладног рата Н. Самарџић повезује са совјетском блокадом Берлина 1948/49, која ће се после 318 дана показати неуспешном. Он указује на то да је израз хладни рат први употребио Џорџ Орвел 1945, а да га је у политичку свакодневицу 1947. увео Бернард Барух, саветник америчког председника и представник САД у Комисији за атомску енергију УН. Ауторово запажање о разликовању политичких планова Рузвелта и Трумана је врло значајно, јер се први залагао за војно партнерство са СССР, док је други заузео тврђи курс према Русима. Рузвелт чак није ни намеравао да задржи трупе у Европи, али до тога је касније дошло и због потребе западних земаља – пре свега Велике Британије – да се изгради чврста одбрамбена алијанса пред совјетском експанзијом. Исцрпљене ратом, западноевропске земље нису желеле да се опиру доминацији СССР у Источној Европи, а понајмање да због тога улећу у нови рат. Пред совјетским надирањем, САД су прибегле Трумановој доктрини и Маршаловом плану, усредсређујући се на партнерство са Немачком и обнову њене привреде. Потом се хладни рат преселио из Европе у Азију, на Блиски исток, у Африку и Латинску Америку.

„Али ниједан од инцидента није одлучно пореметио међународне односе, и током највећег дела 'другог' XX века хладни рат се одвијао у трци у наоружању у којој су две стране застрашивале једна другу“, пише Н. Самарџић.

Заправо, он врло упућено излаже све главне догађаје и процесе кроз које се хладни рат преламао. Односи великих сила, економско и политичко стање у бројним земљама занимљиво су изложени, па је услед тога „Други двадесети век“ у великој мери корисна књига. Читалац је, заиста, у прилици да у сажетој форми сазна кључне чињенице из послератног развоја Немачке, Француске, СССР, Шпаније, Португалије, Чехословачке,

Пише: Добрица Гајић
уторак, 18 новембар 2008 20:45

Пољске, Мађарске итд. За нас је, рецимо, једно од најинтересантнијих поглавља било „Јапан и источноазијски ‘тигрови’“, из кога се види да су САД – не желећи да тај регион препусте комунистима, који су постепено преузимали Кину – биле главни фактор у политичком и економском преображају Јапана. Слично Западној Немачкој, Јапан је паметно искористио сарадњу са својим дојучерашњим ратним противником. Због потреба САД за камионима, одећом и другим материјалом, Корејски рат је подстицајно деловао на јапанску економију. Примера ради, америчке војне набавке су спасиле Тојоту од банкротства, а ту димензију сарадње не би требало испуштати из вида кад се говори о јапанском економском чуду. Јапан је, компаративно посматрано, применио искуство своје ратне економије, фаворизујући секторе од којих је имао највише користи: производњу челика и океанских танкера. А од важности је било и то што су САД толерисале јапанске заштитне тарифе и ограничење страних улагања у земљу, штитећи на тај начин јапанску тешку индустрију. Исто тако, због јапанских примедби да југоисточна Азија не може да усиса извоз Јапана, САД су отвориле своје тржиште за јапанске производе. И за време Вијетнамског рата Јапан ће опет бити снабдевач америчке војске, и то са огромном зарадом. Осим тога, ако је то било потребно, САД су толерисале и ангажовање личности које су у Другом светском рату биле министри у влади милитаристичког Јапана, као што ће то бити случај са Нобусуке Кишијем који је био јапански премијер од 1957. до 1969. године.

Ни економски успон Јужне Кореје и Тајвана, како наводи Н. Самарџић, није био случајан. Њихове економије су преузеле јапански извозни модел, уз огромну војну и финансијску помоћ САД и преференцијални приступ америчком тржишту. Све је то, наравно, рађено због тога што су у тим земљама САД виделе препреку за ширење комунизма ка Јапану.

Постоји, дакле, у „Другом двадесетом веку“ низ поглавља која би се могла опширно интерпретирати, што није смисао нашег приказа. Навешћемо само да у њима Н. Самарџић износи разлоге ‘про ет контра’ одређене политике или понашања, што је на крају крајева био и обавезан да учини. Постоји, међутим, у његовој књизи и нешто друго. Наиме, тамо где је морао да бриљира, он је најслабији. Поглавље „Српска политика и распад Југославије“ то најбоље потврђује. Упркос намери да што конзистентније представи дезинтеграцију СФРЈ, наш утисак је да је Н. Самарџић дебело подбацио и да су у овом делу књиге политичка начела аутора потиснула у други план правила струке. Додуше, поједине догађаје он је исправно квалификовао, као студентске демонстрације из 1968. године. Није нетачно да су оне биле социјалистички обојене и удворичке у порукама Титу и радништву, као што је истина да студенти тада нису били спремни да понуде један облик демократске и либералне реформе југословенског друштва. Тачна је и оцена студентских демонстрација после 9. марта 1991. у којима су многе јавне личности релативизовале првобитне захтеве. Али, његови ставови су, код неких других догађаја, прилично проблематични. На пример, кад пише о Уставу из 1974, он признаје да је њиме земља раздробљена, совјетизована и бирократизована, али додаје и овакво виђење читаве ствари: „Покрајине су добиле статус републике, мада не и остатак

Пише: Добрица Гајић
уторак, 18 новембар 2008 20:45

Србије“. Он пропушта да понуди одговор зашто је само Србија добила такву „привилегију“ и фактички жали што је централна Србија остала конституционално обесправљена, јер шта бисмо друго из наведене реченице могли закључити ако не ово што смо малопре нагласили. О притисцима на косметске Србе нема много речи, већ је поента на томе да су дисиденти, службе безбедности и неки црквени кругови манипулисали њиховом угроженошћу, подсећајући народ да је „Косово српски Јерусалим и основ националног идентитета“, што је за Н. Самарџића само понављање виктимизације, иначе иманентне косовском миту. Но, он нигде не износи политичко решење које би задовољило и српску и албанску страну.

Пишући о Меморандуму, аутор „Другог двадесетог века“ истиче да се Србија нашла на челу сецесионизма у СФРЈ, иако поента Меморандума није била у томе. И ту остаје недоречен, јер кад примећује да је национализам подстицан са стране, он нигде не наводи ко је то и где чинио. Подршка Словеније захтевима Албанаца на КиМ не изазива неки његов посебан коментар, као да је то заиста било само питање људских права, а не део обостране сецесионистичке тактике. Прави сецесионизам Н. Самарџић види у проглашењу српских аутономних области у Хрватској и БиХ, а не у потезима других народа или федералних целина у Југославији. Проглашење независности Словеније и Хрватске испада поштено изведено, док су злочиначко понашање ТО Словеније и наоружавање Хрватске споредне теме у његовој анализи. Но, да не будемо неправедни, Н. Самарџић је у праву кад износи мишљење да судбина Срба у хрватским градовима није много интересовала Слободана Милошевића, јер их је он оставио да преживе како знају и умеју.

Ни према Србима у БиХ Н. Самарџић није реалан. Улогу Алије Изетбеговића уопште није оцењивао, као ни састав његових војних формација, њихово наоружавање и почињене злочине, али зато није пропустио да оптужи Србе за иницирање етничких прогона и оснивање „концентрационих логора“. Потенцирајући ликвидацију муслиманских заробљеника у Сребреници, пропустио је да било шта каже о погрому над сарајевским Србима, о чему постоји педантна документација у РС. Бомбардовање српских положаја од стране НАТО протумачио је као мање селективне интервенције, не помињући да је у њима коришћен осиромашени уранијум, што је срамотно заобилажење непобитних чињеница. Отуда је, ваљда, нормално што ни помоћ САД хрватској војсци за време „Олује“ он такође није осудио, јер су Срби одбили мировни план 3-4. О егзодусу 200.000 Крајишника пише да је највероватније изведен уз пристанак Београда, што је и наше мишљење, али не подвлачи шта је званични Београд требало да уради и шта му је била обавеза. И да ли је то, уосталом, било могуће извести. Приликом описивања кризе на КиМ, Н. Самарџић прво наводи да су Албанци организовали ОВК и повели герилски рат, а онда оптужује Милошевића за репресију над Албанцима и покретање војне и полицијске кампање против те, неспорно, злочиначке организације. О инволвираности страних сила у дешавања на КиМ, нигде ни речи. Преговоре у Рамбујеу само помиње као неуспешне, сугеришући да је из тога НАТО схватио спремност српских власти да крену у

Пише: Добрица Гајић
уторак, 18 новембар 2008 20:45

ново етничко чишћење, па је из тог разлога – ако нисте знали – напао Србију и три месеца је бомбардовао, што он нигде не осуђује, нити опширније представља. Штавише, оптужује српску јавност да је незадовољство Милошевићевим учинком на КиМ извела из његовог војног неуспеха, а не одбијања такве политике.

Овакве историјске увиде, Н. Самарџић је и додатно образложио у поменутом разговору за „Дане“, где је рекао да је бомбардовање Србије, веровали или не, „сувише рано прекинуто“ и да је требало да потраје док Милошевићев режим не падне, а Косово не стекне независност. Тиме би била окончана и последња етапа распада Југославије, односно њене дезинтеграције за коју званична београдска политика сноси највећу одговорност. На једном другом месту, Н. Самарџић је чак дошао до закључка да за време НАТО бомбардовања Србија и Београд нису поднели толике страхоте какве су задесиле трећину Хрватске, БиХ и Косово. [6](#) Ето нам, дакле, додатне литературе за боље разумевање „Другог двадесетог века“.

Према Н. Самарџићу, распад совјетске империје, уједињење Немачке и проглашење ЕУ, јесу промене које су укинуле хладни рат као вишедеценијску стварност светске политике. Уместо хладног рата дошла је епоха унилатерализма, тј. униполарног глобализма или америчке моћи, која се протегла од рушења Берлинског зида 1989. до рушења Светског трговинског центра 2001. године. Заливски рат 1990/91, Н. Самарџић одређује као први постхладноратовски међународни сукоб. Његов узрок види у жељи Садама Хусеина да се ослободи огромних дугова после рата с Ираном (1980/88) и намери председника Ирака да учврсти свој легитимитет, осујећујући могућу побуну у војсци. Оптуживши Кувајт да је присвојио ирачке приходе с нафтног поља Источна Румелија, а уверен из разговора с америчким амбасадором, да САД неће интервенисати, Хусеин је кренуо у војни поход на Кувајт. Затим је наступила „Пустињска олуја“, с тим што је Ирак покушао да, ракетама СКАД, увуче и Израел у сукоб. Хусеин је потиснут из Кувајта, али је његов режим и даље остао на власти и поред тога што је, и према нашем мишљењу, потпуно сулудо улетео у изузетно ризичну ратну авантуру.

Демонстрирање огромне војне моћи САД довело је до тога да је хладноратовска парадигма замењена „новим светским поретком“. На основама неолибералног модела економског развоја, глобализација економије постала је нова реалност. Убеђен у тријумф неолибералне демократије, Фукујама је лансирао причу о крају историје. Међутим, наговештени тријумф је, како примећује Н. Самарџић, изостао у последњој деценији ХХ века.

Нови миленијум започео је ратом против Ал каиде у Авганистану. Не треба сметнути с

Пише: Добрица Гајић
уторак, 18 новембар 2008 20:45

ума да је тај сукоб имао и своју енергетску позадину, иако о томе Н. Самарџић шире не говори. С друге стране, на путиновску Русију гледа он као на ауторитарну земљу која је обновила хладноратовску парадигму у унутрашњој политици, заостравајући, истовремено реторику и на спољном плану. Н. Самарџић замера Русији што је сузила људска права, дала велики политички значај војсци и полицији, довела своје суседе у енергетску зависност и у међународним организацијама наступила са антилибералног становишта. Опчињен либералном демократијом, као савршенством политичке организованости, Н. Самарџић, следствено томе, не може ни да има позитиван однос према Русији. Нећемо претерати ако кажемо да је чак и русофоб, а за то се може пронаћи обиље доказа у његовим политичким коментарима на Интернету.

При крају књиге он пише и о збацивању Садама Хусеина са власти 2003. године и истиче оно што и треба нагласити, а то је да је војна интервенција против Ирака покренута с лажним мотивом да та земља поседује оружје за масовно уништење. Не прећуткује ни чињеницу да су у тај подухват били укључени и интереси нафтних магната из Бушове администрације, но, не помиње ратне страхоте и жртве ирачког народа. Овде морамо указати на још једну занимљивост. У коришћеној литератури, Н. Самарџић не наводи ниједну књигу Ноама Чомског, вероватно због неслагања са оценама овог познатог критичара америчке спољне политике. Уз то, треба приметити да је аутор могао посебно да се позабави једним детаљнијим прегледом унутрашњег стања у САД, што би сигурно учинило да његова књига буде целовитија. Управљајући поглед ка будућности, Н. Самарџић је закључио да ће се она одвијати у узајамном прожимању САД са остатком света, и то је завршна порука „Другог двадесетог века“. Но, тешко је заиста предвидети какве ће форме то глобалистичко преплитање добити. НАТО не намерава да одустане од ширења на Исток, ове године се догодио и руско-грузијски рат, после кога је Роберт Хејден приметио да америчка администрација и медији никада нису ни напустили реторику хладног рата. [7](#) Руси су напоскон схватили, тврди Хејден, да су САД увек деловале противно њиховим геополитичким интересима.

Али, ови догађаји су први XXI век, тако да ће о њима неко други правити одговарајућу систематизацију. Преглед догађаја друге половине претходног века, који нам је понудио Н. Самарџић, користиће у одређеној мери сваком његовом читаоцу, с тим што смо, после нашег ишчитавања „Другог двадесетог века“, убеђени да је велика штета што је на неким местима стручни приступ деформисан судовима узрокованим једном деструктивном политичком алтернативом.

Фусноте

1. Драгомир Анђелковић, „Српски его и конвертитство“, www.vidovdan.org
2. Милослав Самарцић, „Бивши новинари 'Погледа'“, НИН, број 2986, 20. 03. 2008.
3. Никола Самарцић: Интервју за БХ Дане, „Србија прва треба признати независно Косово“, 18.01.2008, www.zokster.net
4. „Партија им историја“, Вечерње новости, 7. новембар 2008, стр. 3.
5. Ерик Хобсбаум, „Доба екстрема/Историја Кратког двадесетог века 1914-1991“, Дерета, Београд 2002, стр. 12.
6. Никола Самарцић, „Клетва и проклетство“, www.pescanik.net
7. „Хладни рат никад није обустављен“, интервју са Робертом Хејденом, Политика, 17. август 2008, стр. 12-13.